

FUQOROLAR ISHTIROKIDA "TASHABUSLI BYUDJET" TURLARI VA UNI O‘ZBEKISTONDA QO‘LLASH YO‘LLARI

Fayzullayev Zafarjon Islom o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada fuqarolar ishtirokida amalga oshiriladigan “Tashabbusli byudjet” tizimining mohiyati, turlari va O‘zbekistonda uni amaliyotga joriy etish yo‘llari tahlil qilingan. Normativ-huquqiy asoslar, xalqaro tajriba, amaliy natijalar hamda mavjud muammolar yoritilgan. Shuningdek, tizimni takomillashtirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar berilgan. Maqola fuqarolik jamiyati, ochiq byudjet va mahalliy boshqaruv mavzulariga qiziquvchilar uchun foydalidir.

Kalit so‘zlar: tashabbusli byudjet, fuqarolar ishtiroki, mahalliy boshqaruv, ochiq byudjet, jamoatchilik nazorati, elektron ovoz berish.

Abstract. This article analyzes the concept, types, and implementation methods of the participatory budgeting system in Uzbekistan. It explores the legal framework, international experiences, practical outcomes, and current challenges. The paper also offers suggestions for improving the system. The study is relevant for those interested in civic engagement, open budgets, and local governance.

Keywords: participatory budgeting, citizen participation, local governance, open budget, public oversight, e-voting.

Kirish

Demokratik boshqaruvning muhim belgilaridan biri — aholining davlat moliyaviy qarorlarida ishtirok etishidir. Jahon tajribasida bu tamoyil “tashabbusli byudjet” yoki “participatory budgeting” deb ataluvchi mexanizm orqali amalga oshirilmoqda. Mazkur yondashuv aholining turmush darajasini oshirish, davlat

byudjeti ochiqligi va adolatli taqsimotini ta'minlashda samarali vositaga aylanmoqda. O'zbekistonda ham oxirgi yillarda bu tizim jadal rivojlanib, fuqarolar o'z yashash hududidagi muammolarni davlat hisobidan hal etishda faol ishtirok eta boshladi.

Tashabbusli byudjet tizimi O'zbekistonda ilk bor 2021-yilda joriy etilgan. Bu borada eng asosiy hujjat — O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–5003-sonli qarori (2021-yil 9-fevral) bo'lib, u orqali fuqarolarning davlat byudjeti mablag'laridan foydalanishdagi ishtirokini tashkil etish tartibi belgilanadi. Ushbu qaror asosida “Openbudget.uz” elektron platformasi yaratildi va bugungi kunda fuqarolar o'z takliflarini berish, ovoz berish va natijalarni kuzatish imkoniga ega.

2022–2026 yillarga mo'ljallangan “Yangi O'zbekiston Taraqqiyot Strategiyasi”da ham participatory budgetingni rivojlantirish ustuvor yo'nalish sifatida ko'rsatilib, fuqarolik jamiyatini keng jalb etishga urg'u berilgan.

Bugungi globallashuv va ochiqlik sharoitida davlat boshqaruvi tizimida fuqarolarning ishtirokini ta'minlash nafaqat demokratik tamoyillarning amaliy ifodasi, balki samarali va adolatli qarorlar qabul qilishning muhim kafolati sifatida ham qaralmoqda. Aynan shu nuqtai nazardan, “tashabbusli byudjet” tushunchasi, ya'ni fuqarolarning byudjet jarayonlarida ishtiroki jahon miqyosida dolzarb mexanizmlardan biriga aylangan. Ushbu mexanizm aholining davlat mablag'lari ustidan bevosita ta'sirini kuchaytirish, hududiy muammolarni joyida hal qilish, jamoatchilik nazoratini yo'lga qo'yish va ochiqlikni ta'minlash imkonini beradi.

Tashabbusli byudjet (ingliz tilida: *participatory budgeting*) — bu fuqarolarning davlat yoki mahalliy byudjetdan ajratiladigan mablag'larni qanday maqsadlarga yo'naltirish masalasida fikr bildirishi, loyihalar taklif qilishi, ovoz berishi va tanlangan loyihalarning moliyalashtirilishini ta'minlovchi mexanizm hisoblanadi. Ilk bor ushbu tizim 1989-yilda Braziliyaning Porto-Alegre shahrida sinov tariqasida joriy etilgan va o'zining ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini namoyon qilgan. Keyinchalik u dunyoning yuzlab davlatlarida, jumladan,

Fransiya, Ispaniya, Kanada, Germaniya, AQSh, Janubiy Koreya, Hindiston kabi mamlakatlarda keng joriy etila boshlandi.

Tashabbusli byudjet — fuqarolarni faqat ovoz beruvchi emas, balki muammolarni aniqlovchi, taklif beruvchi, moliyaviy rejalashtirishga hissa qo'shuvchi hamkor sifatida ko'radigan interaktiv boshqaruv modelidir. Bu mexanizm bir vaqtning o'zida bir nechta ijtimoiy maqsadlarga xizmat qiladi: fuqarolik jamiyatini shakllantirish, ochiq davlat siyosatini rivojlantirish, korrupsiyani kamaytirish, byudjet resurslarini maqsadli taqsimlash va aholi ehtiyojlariga javob beradigan infratuzilma yaratish.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, tashabbusli byudjet turlicha usul va yondashuvlarda joriy etilishi mumkin. Quyida ularning asosiy shakllari keltiriladi:

1. **To'liq ishtirok modeli** — bu modelda fuqarolar takliflar beradi, ovoz beradi, loyihalarni tanlaydi va ijro ustidan nazorat ham qiladi (masalan, Braziliya, Kolumbiya).
2. **Maslahat modeli** — bu yerda fuqarolar faqat muammolar va takliflarni bildiradi, qaror esa mahalliy hokimiyat organlari tomonidan qabul qilinadi (Belgiya, Avstriya).
3. **Delegatsiyalangan model** — fuqarolar o'z nomidan qaror qabul qiluvchi vakillarni saylaydi va ular loyiha tanlovini amalga oshiradi (Italiya).
4. **Raqamli model** — loyihalarni tanlash va ovoz berish onlayn platformalar orqali amalga oshiriladi (Estoniya, Janubiy Koreya).
5. **Gibrid model** — yuqoridagi shakllarning birlashtirilgan varianti bo'lib, ko'pincha raqamli ovoz berish va jamoatchilik yig'ilishlari uyg'unlashtirilgan (Fransiya, AQSh).

O'zbekistonda tashabbusli byudjet tizimi 2021-yilda rasmiy ravishda joriy etildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining **PQ-5003-sonli Qarori** (2021-yil 9-fevral) bu boradagi asosiy normativ-huquqiy hujjat bo'lib, fuqarolarning mahalliy darajadagi muammolarni hal etishdagi ishtirokini ta'minlash,

“Openbudget.uz” platformasi orqali ommaviy ovoz berish tizimini joriy etishga asos bo‘ldi.

Dastlab, sinov tariqasida joriy etilgan bu tizim 2022–2023 yillarda respublika miqyosida ommalashdi. 2022-yil yakunlariga ko‘ra:

- 10 mingdan ortiq loyiha portaldan ro‘yxatdan o‘tkazilgan;
- 1,3 milliondan ziyod fuqaro ovoz bergan;
- 1,2 trillion so‘m byudjet mablag‘lari g‘olib loyihalarga yo‘naltirilgan.

Hududiy kesimda bu tizim o‘zining amaliy natijalarini ko‘rsatmoqda. Jumladan:

- Surxondaryo viloyatida ichimlik suvi tizimi yangilandi;
- Samarqandda maktablar uchun sanitariya sharoitlari yaxshilandi;
- Farg‘onada mahalliy yo‘llar asfaltlandi;
- Navoiy viloyatida ko‘cha yoritgichlari o‘rnatildi.

“Tashabbusli byudjet” tushunchasi ilk bor 1989-yilda Braziliyaning Porto-Alegre shahrida amaliyotga joriy etilgan. Dastlab, bu tajriba fuqarolarning kam ta‘minlangan mahallalaridagi muammolarni hal qilish, ularning ovozi eshitilishi va byudjet mablag‘lari ustidan shaffoflikni ta‘minlash maqsadida yo‘lga qo‘yilgan. Ushbu mexanizm juda samarali bo‘lganligi sababli, keyinchalik boshqa davlatlar tomonidan ham keng o‘zlashtirila boshlandi. Bugungi kunga kelib 70 dan ortiq mamlakatda ushbu modelning turli shakllari amalda qo‘llanilmoqda.

Braziliya tashabbusli byudjet tizimining “vatanidir”. Porto-Alegre shahrida fuqarolar har yili yig‘ilishlar o‘tkazib, o‘zlari muhim deb bilgan loyihalarni tanlaydi va byudjetdan qaysi yo‘nalishlarga mablag‘ ajratilishini belgilashda bevosita ishtirok etadi. Ushbu jarayon mahalliy darajada ijtimoiy tenglikni oshirish, korrupsiyani kamaytirish va ishonchni kuchaytirishga olib kelgan.

Fransiyada, ayniqsa Parij shahrida, “Budget participatif” loyihasi orqali shahar byudjetining 5% gacha qismi fuqarolar taklif qilgan loyihalarga yo‘naltiriladi. Ovoz berish jarayonlari ochiq va shaffof bo‘lib, yoshlar va

nafaqaxoʻrlar ishtiroki alohida ragʻbatlantiriladi. Shuningdek, nogironlar uchun maxsus loyihalar tanlovi ham mavjud.

Germaniyada tashabbusli byudjet koʻproq maslahat modeli shaklida tashkil etiladi. Shahar hokimiyati fuqarolardan loyihalar boʻyicha fikrlar oladi va qaror qabul qilishda ularni hisobga oladi. Berlinda raqamli platforma orqali aholining ovoz berishiga asoslangan gibrid model joriy qilingan.

Janubiy Koreyada Seul shahrida aholining ishtirokini taʼminlash maqsadida “Participatory Budget Council” tashkil etilgan. Ushbu kengash aholining loyihalarni tanlashi, baholashi va ijrosini nazorat qilish vakolatiga ega. Barcha jarayonlar onlayn platforma orqali raqamli tarzda kuzatiladi, natijalar esa ommaviy axborot vositalarida eʼlon qilinadi.

Estoniya raqamli boshqaruv sohasida yetakchi hisoblanadi. Tashabbusli byudjet bu yerda toʻliq raqamli model asosida ishlaydi: loyihalarni taklif qilish, ovoz berish va nazorat qilish bosqichlari elektron hukumat portali orqali amalga oshiriladi. Har bir fuqaroga shaxsiy ID orqali kirish va qatnashish imkoniyati yaratilgan.

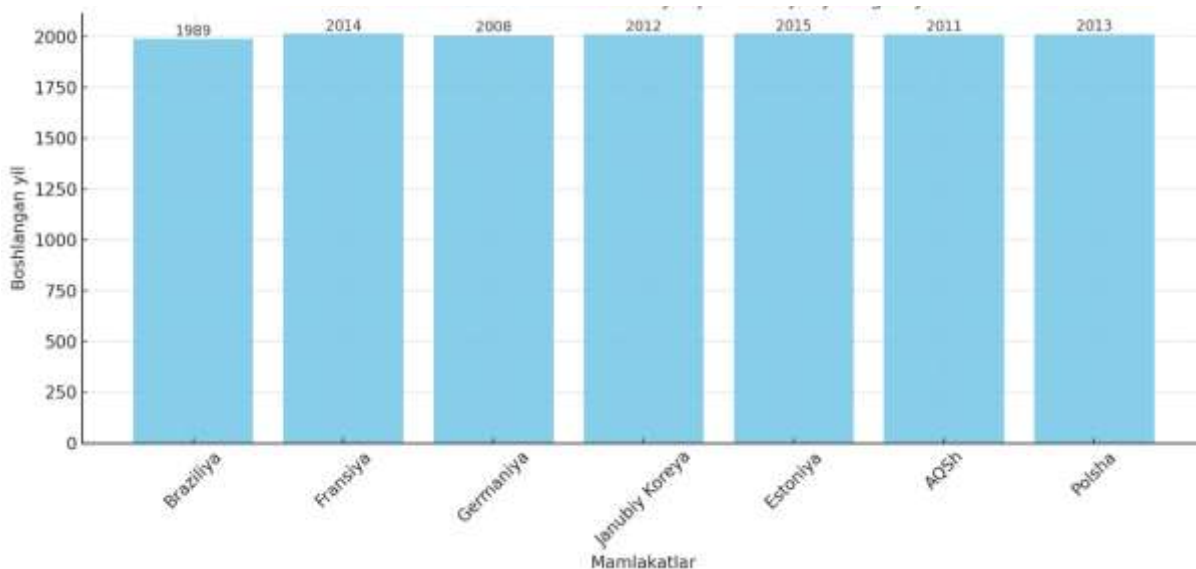
AQShning Nyu-York, Boston va Chikago shaharlari hamda Kanadaning Toronto shahri tashabbusli byudjetni oʻz maktablari, jamoat markazlari va sogʻliqni saqlash muassasalarida joriy qilgan. Aholi, ayniqsa yoshlarga eʼtibor qaratilib, ular oʻzlari yashab turgan hudud infratuzilmasini yaxshilashda bevosita qatnashadi.

Polshaning Krakow va Gdansk shaharlarida tashabbusli byudjet doirasida ovoz berish fuqarolarning mobil telefonlari va interaktiv kiosklari orqali amalga oshiriladi. Jarayonga nafaqat mahalliy aholi, balki muhojirlar va talabalar ham jalb qilinadi.

Xalqaro tajriba shuni koʻrsatadiki, tashabbusli byudjet fuqarolarning davlat moliyaviy boshqaruvida ishtirokini taʼminlovchi muhim vosita boʻlib, u resurslarning adolatli taqsimlanishi, ochiqlik, ishonch va ijtimoiy faollikni

kuchaytiradi. Har bir davlat o‘z siyosiy va ijtimoiy kontekstidan kelib chiqib, bu tizimni moslashtirgan. O‘zbekiston uchun bu tajribalar qimmatli bo‘lib, ichki modelni takomillashtirishda xalqaro yondashuvlardan foydalanish samarali bo‘ladi.

1-rasm. Fuqorolar ishtirokida “Tashabbusli byudjet” turlari va uni O‘zbekistonda qo‘llash yo‘llari

Yuqoridagi diagramma turli mamlakatlarda **tashabbusli byudjet tizimi joriy etilgan yillarni** ko‘rsatadi. Ko‘rinib turibdiki:

- **Braziliya** bu tizimni birinchi bo‘lib 1989-yilda boshlagan;
- **Yevropa va Osiyo davlatlari** (Fransiya, Germaniya, Janubiy Koreya) bu tizimni 2000-yillar oxiri – 2010-yillar boshida boshlagan;
- **Estoniya, AQSh, Polsha** esa 2011–2015 yillar oralig‘ida raqamli yoki gibrid modellarni tatbiq etgan.

Xulosa

O‘zbekistonda fuqorolarning byudjet jarayonlarida ishtirokini ta’minlovchi “tashabbusli byudjet” mexanizmi qisqa vaqt ichida o‘zini samarali boshqaruv vositasi sifatida namoyon etdi. Fuqarolar tomonidan ilgari surilayotgan loyihalar nafaqat mahalliy infratuzilmani yaxshilashga, balki davlat va jamiyat o‘rtasidagi ishonchni mustahkamlashga ham xizmat qilmoqda.

Joriy qilingan raqamli mexanizm — “Openbudget.uz” portali orqali fuqarolar muhim ijtimoiy muammolarni ko‘tarish, loyihalar taklif qilish va moliyaviy qarorlar qabul qilishda bevosita ishtirok etmoqda. Natijada, byudjet mablag‘larining shaffof va maqsadli taqsimlanishi, korrupsiyaning kamayishi, mahalliy boshqaruvning ochiqligi va fuqarolarning ijtimoiy faolligi oshmoqda.

Shuningdek, xalqaro tajribalar ko‘rsatmoqdaki, ushbu tizim samarali ishlashi uchun fuqarolarning xabardorligi, texnologik imkoniyatlar va mustahkam huquqiy asos muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston bu borada muhim qadamlar tashlagan bo‘lsa-da, tizimning institutsional barqarorligi va keng qamrovini ta’minlash uchun qo‘shimcha chora-tadbirlar zarur.

Takliflar:

1. Huquqiy asosni kuchaytirish:

Tashabbusli byudjet mexanizmini barqarorlashtirish va doimiy amaliyotga aylantirish maqsadida ushbu jarayonni tartibga soluvchi alohida Qonun qabul qilinishi zarur.

2. Oflayn ishtirok imkoniyatlarini kengaytirish:

Internet infratuzilmasi sust bo‘lgan hududlarda kutubxona, maktab, hokimlik binolari va boshqa jamoat joylarida oflayn ovoz berish nuqtalari tashkil etilishi lozim.

3. Koordinator va maslahatchilar tarmog‘ini shakllantirish:

Har bir tuman va shaharda aholiga yordam beruvchi, loyihalarni tushuntiruvchi va texnik ko‘mak beruvchi mutaxassislar tayinlanishi kerak.

4. Monitoring va hisobot tizimini kuchaytirish:

G‘olib bo‘lgan loyihalarning ijrosi ustidan jamoatchilik nazoratini ta’minlash uchun ochiq hisobotlar, onlayn kuzatuv panellari va audit tizimi yo‘lga qo‘yilishi kerak.

5. Rag‘batlantiruvchi mexanizmlar yaratish:

Faol ishtirok etgan fuqarolar, mahallalar yoki mualliflar uchun sovrinli yoki imtiyozli dasturlar joriy etilishi ularning ishtirokini ragʻbatlantiradi.

6. Taʼlim va targʻibot ishlarini kuchaytirish:

Maktab, kollej va OTMlarda fuqarolik byudjeti, ochiq boshqaruv va ijtimoiy ishtirok mavzulari boʻyicha maxsus kurslar, seminarlar va oʻquv mashgʻulotlari tashkil etilishi kerak.

7. Xalqaro tajriba almashinuvini rivojlantirish:

Tashabbusli byudjet amaliyotini takomillashtirishda Braziliya, Janubiy Koreya, Fransiya va Estoniya kabi mamlakatlar tajribasi asosida mahalliy modelga moslashtirilgan innovatsion yondashuvlar tatbiq etilishi mumkin.

Adabiyotlar roʻyxati

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–5003-son qarori, 2021-yil 9-fevral, “Fuqarolarning tashabbuslarini davlat byudjeti mablagʻlari orqali qoʻllab-quvvatlash tartibini joriy etish toʻgʻrisida”.
2. Oʻzbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2023). *Tashabbusli byudjet jarayonlarini amalga oshirish boʻyicha metodik qoʻllanma*. Toshkent.
3. “Openbudget.uz” – Fuqarolar tashabbuslarini qoʻllab-quvvatlashga qaratilgan rasmiy elektron platforma.
<https://openbudget.uz>
4. Tursunov O., Shodiev A. (2022). *Tashabbusli byudjet: huquqiy asoslari va amaliy tajriba*. “Iqtisodiy taraqqiyot” jurnali, №3, 41–47.
5. Yangi Oʻzbekiston taraqqiyot strategiyasi 2022–2026 yillar (61-maqсад) – Davlat byudjeti ochiqligi va fuqarolar ishtirokini kengaytirishga oid band.
6. Shah, A. (2007). *Participatory Budgeting*. World Bank Institute.
<https://documents.worldbank.org/curated/en/378891468313808535>
7. Cabannes, Y. (2004). Participatory budgeting: a significant contribution to participatory democracy. *Environment and Urbanization*, 16(1),

27–46.

<https://doi.org/10.1177/095624780401600105>

8. Sintomer, Y., Herzberg, C., Röcke, A. (2008). *Participatory budgeting in Europe: Potentials and challenges. International Journal of Urban and Regional Research*, 32(1), 164–178.

9. OECD (2020). *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave*. OECD Publishing.
<https://doi.org/10.1787/339306da-en>

10. UN-Habitat (2013). *Participatory Budgeting in Africa: A Training Companion with Cases from Anglophone and Francophone Africa*.
<https://unhabitat.org>